

THEDE PALM:

Tage Erlander: Fjärde delen

Fjärde delen av Tage Erlanders minnen har kommit ut i höst. Den kommenteras mer än recense- ras av fil dr Thede Palm. Denne framhåller att man kan ha olika åsikter om författarens sätt att skriva boken, men man kan inte komma förbi den. ATP-striden, Wallenbergaffären och annat hör till det tidsavsnitt som behandlas. Statsministern själv i kontrast mot och ibland i konflikt med andra framträder starkare i denna del än i de föregående. Inte minst gällde detta Wallenbergaffären, där Tage Erlanders handlande "var honom till en heder som inte får glömmas."

På skyddsomslaget till Tage Erlanders bok "1955-1960" (Tidens förlag) har förlagsreklamen förklarat att denna fjärde del i författarens politiska serie "omfattar en av de mest dynamiska perioderna av vårt lands utvecklingshistoria i modern tid." Om karaktéristiken av denna tid är riktig eller inte skall inte diskuteras här. Däremot är det lätt att konstatera - tyvärr - att den dynamiska perioden inte motsvaras av någon extra dynamik i skildringen av den. Boken är, liksom de föregående delarna, föga inspirerande och verkar splittrad. Oengagerat är kanske ett riktigt ord för författarskapet.

Ingen nöjesläsning väntar alltså den som försöker sig på boken. Erlanders "imponerande memoarsvit" - för att fortfarande hålla sig till förlagsreklamen - är inte alltid imponerande och utgörs inte bara av memoarer. Boken är skriven pliktskyldigast, så som början en gång blivit gjord, och det som en gång imponerade hos statsministern - hans politiska skicklighet, hans speciella talekonst som ryckte med även motståndare mot deras vilja, hans ärliga övertygelse i vissa bestämda frågor som gjorde att man litade på honom - allt detta finner man inte särskilt klart uttryckt i det skrivna verket. Att boken sedan inte innehåller bara hans minnen är uppenbart. Det finns naturligtvis intet att invända mot att en memoarförfattare stöder sig på handlingar eller dagboksanteckningar. Men i allt för många fall får man intrycket, att det inte var så som Erlander nu skriver utan att han skriver så som han önskar att det varit.

Och ändå: man kommer inte förbi den här boken. Den behandlar åtminstone en

fråga, som för socialdemokraten Erlander var av yttersta vikt, nämligen ATP-striden. Att skriva svensk modern historia utan att komma in på den är naturligtvis omöjligt, och här redovisar den dåvarande statsministern var han stod. Samtidigt avslöjar han för första gången flera mänskliga drag: sin trötthet och ibland sitt missmod under striden. Möjligen kan det också här vara så att den trötthet, som han vid högre ålder känner, kastar sin skugga över vad som varit. Men av andra skäl är det troligt att missmodet var äkta.

Det förefaller som om han i den föreliggande delen ger mer av andra människor än han gjort i tidigare delar. Här behöver man inte läsa mellan raderna. Man förstår exempelvis att Erlander så småningom blev tämligen irriterad på Östen Undén. Det fanns också andra starka män, i partiet men utanför regeringen, som slet på statsministerns krafter.

Fjärde delen av Tage Erlanders memoarer är en bok att penetrera och att fundera över. Den som söker finner åtskilligt.

Utrikesministern

När Tage Erlander blev statsminister efter Per Albin Hanssons död, var Östen Undén utrikesminister och förblev så till 1962. Alla vet att han höll tyglarna hårt i sin hand i sitt departement. Inga utsvävningar av något slag från de riktlinjer han dragit upp för svensk neutralitetspolitik var tillåtna, allra minst sådana som längre fram började med Torsten Nilsson och som kulminerade under Olof Palmes statsministertid.

För en yngre statsminister med starka utrikespolitiska intressen bör situationen ibland ha varit ganska prövande. Erlander framhåller emellertid att han hade ett utmärkt samarbete med Östen Undén. Denne var "ytterligt angelägen" att hålla statsministern orienterad om alla stora och små frågor. Ingen kan tro något annat: Undén hade säkerligen en starkt utvecklad plikt känsla. Men han hade också en bestämd uppfattning om sina rättigheter. Hans ogillande av Erlanders initiativ och ställningstaganden under de skandinaviska försvarsförhandlingarna ligger före den tid, som här behandlas. Det är alltså ingenting att gå in på, men spåren efter den tiden är märkbara.

När problemet uppstod om Sverige skulle skaffa egna kärnvapen, bröts statsministerns och utrikesministerns meningar bestämt. Erlander var från början böjd för saken, liksom bland många andra Per Edvin Sköld. Det enklaste argumentet var, att om vi ensamma skulle driva vår neutralitetspolitik och inte överenskomma om något som helst stöd utifrån, måste vi ha bästa möjliga vapen. Undéns argumentering, bakom vilken torde ha legat hans starka utrikespolitiska bindningar, gick tvärtom ut på att innehav av kärnvapen skulle öka krigsrisken för oss. Längre ifrån varandra kunde man inte gärna komma. Redogörelsen hos Erlander för diskussionerna och sammanstötningarna kan den intresserade komplettera från Ulla Lindströms första minnesbok ("I regeringen 1954-1959" sid 312 ff). "Hennes skildring av det yttre händelseförloppet är korrekt", medger Erlander kärvt och motvilligt. Hon var väl informerad, naturligtvis av Östen

Undén själv, vars förtrogna hon var.

Resultatet blev att Erlander gav upp sin första ståndpunkt för att inte splittra sitt parti. Det vore alltför enkelt att säga att han satte partiet före landet. Naturligtvis övertygade han sig själv om att han gjorde rätt.

Fallet Hjalmarson

När man är inne på Ulla Lindström förtjänar en annan incident att nämnas, nämligen den som rörde propositionen om u-hjälpen 1962. Erlander talar inte om den i sin bok. Man hade kommit fram till att han undantagsvis skulle signera propositionen; Undén eller Ulla Lindström hade varit närmare till det, men den senares popularitet hos statsministern och framför allt hos hans medhjälpare Olof Palme var minst sagt begränsad. Palme ville tydligen ha u-hjälpskomplexet reserverat för sin egen räkning. Vid den slutliga beredningen angrep Undén förfarings sättet både surt och hårt, och Erlander blev, fortfarande enligt ögonvittnet Ulla Lindström, djupt sårad. Förhållandet mellan de två herrarna var inte så förtroligt eller glättat som Erlander nu vill göra gällande.

Han hade också starka skäl att ibland ifrågasätta Undéns omdöme. Fallet Hjalmarson var avslöjande. Utrikesministern hade vid ett regeringssammanträde 1959 förklarat att det skulle verka utmanande på både svensk och utländsk opinion om högerledaren skulle få resa till FN för att där representera Sverige. Orsaken skulle vara hans uppträdande mot Sovjetunionen. Regeringen fattade "enhälligt" beslut om att Hjalmarson var ovärdig uppdraget.

Men regeringens sammanträde hade letts av Undén, som per telefon meddelade Erlander vad som bestämts; Erlander befann sig på Harpsund. Denne kände "en viss tveksamhet" – med fullaste skäl, det var dock ett politiskt beslut som statsministern hade hållits utanför – då han också fick veta, att utom han själv hade Torsten Nilsson, Gunnar Sträng, Sven Andersson, Gunnar Lange och Rune Johansson varit frånvarande! Undén hade uppenbarligen gjort en kupp, naturligtvis stödd av Ulla Lindström, och Erlander hade ställts i valet mellan att desavouera sin utrikesminister eller att begå en uppenbar orättvisa mot en av oppositionsledarna. Han "lät sig övertygas" och gjorde det senare; naturligtvis med gott samvete.

Erlander lämnar en lång förklaring, av vilken det också framgår att Undén vägrade att hjälpa till med någon som helst kompromiss. "Inom partiet var man mycket nöjd" med det sätt på vilket den följande debatten genomfördes från regeringshåll. Då var ju allt bra. Tage Erlander säger sig emellertid inte förstå varför debatten blev så våldsamt bitter ...

Statsministern själv

Tage Erlanders lojalitet mot sitt parti och mot dem som tillhörde partiet är välbekant. För att nu för sista gången utnyttja Undén som exempel kan man konstatera, att Erlander försvarar dennes agerande även i Wallenbergaffären. Någon har skrivit att det blev större aktivitet inom UD i detta ärende sedan Torsten Nilsson efterträtt Undén. Uttalet är för mig "helt obegripligt", skri-

ver Erlander. Det mesta som gjordes för att klara upp affären gjordes under Undéns ledning på 50-talet.

Det är riktigt att det mesta, som alls gjordes, förekom på 50-talet, nämligen då Arne Lundberg tillträtt som kabinetssekreterare. Carl-Fredrik Palmstierna, som på den här punkten måste anses vara speciellt välinformerad, talar i den nyligen utkomna tredje delen av sina memoarer "Fjädern i min hand" (Bonniers) om Undéns kompakta olust mot att röra i saken. Samma intryck av hans inställning torde alla ha haft, som av någon anledning sett ärendet inifrån, om än så flyktigt. Det är obegripligt att inte statsministern skulle sett och förstått detsamma.

Mot andra av sina medarbetare visar Erlander samma lojalitet. Någon kritik förekommer inte av en finansminister som oroade sig för att man ville föra en politik, som kunde leda till inflation och som sedan förberedde den vi nu har. Det vore helt olikt Erlander att kritisera sina egna. Samtidigt skall villigt erkännas, att han i denna del ändrat tonen mot sin motståndare Bertil Ohlin. Andra åsikter än dennes noteras, men överlägsenheten hörs inte mera av.

Att Erlander, som en gång var en eklestikminister som både förstod och understödde högre forskning, kan ha gillat vad senare tiders mediokra ministrar i samma departement gjort för att underminera de svenska universitetens standard, är otänkbart. Inte heller därom finner man någon-

ting i hans bok. Det är väl inte att begära, så som han skrivit den. Men man tänker med saknad på vad Tage Erlander skulle kunna ha utträttat för framtiden, om han antagit anbudet att bli universitetskansler.

Det anbudet fick han en gång, då det ännu inte ansågs vara näst intill landsskadlig verksamhet att föreslå att en socialdemokratisk regering eller ett enstaka statsråd skulle avgå. Erlander var inte främmande för tanken, och han beskriver också hur han reflekterade på att bli landshövding i Karlstad.

Ty han var trött. I verkligheten visade han ofta sina mänskliga drag. I hans böcker har det gjorts alltför litet. Nu, i fjärde delen, då han gör det, skall man vara tacksam. I ett sammanhang, i vilket han lika litet som annars framhåller sig själv, bör man understryka hans mänskliga bevekelsegrunder. Hans eget uppträdande i Wallenbergaffären, vilket var honom till en heder som inte får glömmas, baserades uppenbarligen på hans djupa känsla för rättfärdighet.

Observera också att i denna bok glimtar hans humor fram. Ingen annan än den som har både humor och är i stånd till självironi skulle kunna publicera helsidesbilden vid sid 324: Sveriges statsminister, sittande på sängkanten, snuvig och duven med fötterna i ett fat varmt vatten, med en kraftfull rysk sjuksköterska vid sin sida och med två uppdragna flaskor varav den ena förmodligen med Krimkonjak inom räckhåll på nattduksbordet.